

tőke, valamint Engels: *Anti-Dühring* és *A természet dialektikája* című műveit. Ebben a fejezetben a szerzők vitatják a marxizmus időszerű nyílt kérdéseit, polemizálva a marxizmus dogmatikus és az úgynevezett alkotó-humanista irányzatú értelmezésével.

A kiadvány szerzői helyet szorítottak *A tőke* kialakulási folyamatának is, kezdve Marx első elgondolásaitól és a politikai gazdaságtan bírálatának tervétől, az első létrejött írásaitól egészen Engels befejező munkálatáig.

A jó és gazdaságos szerkesztést dicséri az is, hogy Davor Kačar és Boris Jurinić megfelelő módon a marxizmus korabeli tőkés Jugoszláviájának hazai vonatkozású kép- és dokumentumanyagát is beiktatták. Adatközléseikben ugyancsak sok kutatási eredményt is kö-

zölnek az olvasóval. A kiadvány szerzői esetenként – amit előszavukban ki is emelnek – saját polemikus véleményükkel is előhozakodnak, nem számítva arra, hogy ezzel mindenki egyetért. Ez a személyes álláspont azonban nem tola-kodó, és nem jelent visszaélést azzal a lehetőséggel, amelyet egy ilyen díszes és átfogó kiadvány nyújthat. Davor Kačar és Boris Jurinić tehát nagy tudással, értesültséggel és leleménnyel hoztak létre egy rendkívül gazdag és tartalmas kiadványt Marx életművéről és a marxizmusról. A könyv nemcsak tartalmát tekintve – beleértve a képanyagot és hozzácsatolt szövegmagyarázatot –, de nyomdaiparilag is olyan értéket jelent, amelyet a közeljövőben, hasonló jellegű kiadvánnyal igen nehéz lesz felülmúlni.

Rehák László

A VILÁGPROBLÉMÁK MEGOLDÁSÁNAK KIÁBRÁNDÍTÓ KULCSA

JEGYZETEK A LES TEMPS MODERNES CÍMŰ FRANCIA FOLYÓIRAT HÁROM SZÁMÁRÓL

Csalódott és kiábrándult az az értelmiség, amelynek tagjai a *Les Temps Modernes* című francia folyóiratot, Sartre egykori folyóiratát írják. A baloldali értelmiség nagy nekilendüléseit – a második világháború utáni lelkesedést, majd az 1968. évi nagy megmozdulások lendületét – követő csalódások, a „valós szocializmusból” a sztálini korszak bűneinek beismerésével – tehát amikor már nem lehetett semmilyen öncsalás –, majd a szocialista országok közötti háború kirobbanásával, a Szovjetunió külföldi beavatkozásaival kiváltott kiábrándulások után van. Ez szabja meg viszonyulását a világhoz, állásfoglalását bármelyik kérdéshez nyúl is. Ennek hatására módosult a baloldali értelmiség jelentékeny része által vallott „minden fennálló bírálatának” elve. Egy időben ugyanis ez a viszonyulás az ifjú Marx műveiben ta-

lálta meg elméleti alapját, és jórészt annak alapján, érdeklődése a dialektika és általában a hegeli problémakör felé fordult, tehát kifejezetten a szűkebb értelemben vett elmélet képezte vizsgálódásának tárgyát. Újabbban azonban „gyakorlatiasabb” témák felé fordul, elsősorban annak befolyása alatt, hogy a világ-helyzet, főképp a gazdasági válság, ennek a felfogásnak és viszonyulásnak példátlanul gazdag tématarát kínálja fel: úgyszólván nincs ország – a rendszertől, a kormányzási módtól és a demokrácia fokától függetlenül –, amely mentes lenne a gazdasági válság súlyosabbnál súlyosabb tüneteitől. Így aztán bizvást foglalkozhatnak nemzetközi témákkal, a végső következtetés ugyanaz lehet: a problémákkal nem lehet megbirkózni, minden rendszer csak tehetetlenségét, belső gyengeségét tárja fel a felhalmozó-

gozók életszínvonalának leszorítása és minden megmozdulásának elfojtása árán – megoldja a gazdasági problémákat, zsákutcába jutott, elsősorban azért, mert a gazdasági életet súlyosabb helyzetbe hozta, mint a megdöntött népfrentkormány idején valaha is volt. Így aztán a tehetetlennek bizonyult katonai diktatúra ellen összefogtak nemcsak azok, akik kezdettől fogva a népfrentkormány támaszát jelentették és a katonai parancsuralommal szemben a demokráciára esküdtek, hanem azok is, akik annak idején a népfrentkormány ellenzékét képezték, sőt azok a gazdasági körök is, amelyek bizonyos érdekeiknek védelmét látták a katonatisztek hatalomátvételében. Amikor ez a front kialakult, a gazdasági bajok már eljátszhatták a gyújtózsínör szerepét is, hogy a lappangó és többé-kevésbé kezdettől fogva meglévő elégedetlenség a diktatúrával szembeni ellenállás formájában feltörjön, sőt széles tömegeket mozgasson meg, felsorakoztassa azokat is, akik a gazdasági sikerek mellett még esetleg könnyebben eltűrték volna a diktatúrát is. Az ilyen módon kialakult helyzetet többféleképpen lehet elemezni. És a Les Temps Modernes elemzését a szokványos külpolitikai elemzésektől az különbözteti meg, hogy a jelenség felvázolásának mindenütt elméleti háttért kölcsönöznek, az elemzések nem egyszerűen külpolitikai cikkek, hanem egy sajátos társadalmi-filozófiai elméletnek a gyakorlati megvilágításai, egy ország konkrét tényeinek felhasználásával.

Chile esetében ennek kiindulópontja, hogy az ottani rendszer nem egyszerű diktatúra, tehát kudarca sem pusztán a katonatiszti tehetetlenség újabb bizonyítéka, vagy a gazdasági válság hatásának, esetleg a fejlődő országok súlyos helyzetének újabb illusztrációja. Mert a chilei helyzet mindezeknek a megvilágításában vizsgálható, sőt ezenkívül még sok más vonatkozásban is: pl. elméleti elmélyültséggel abból a szempontból, hogyan mozdulnak meg a tömegek, s

hogyan tör fel egy mindig meglévő elégedetlenség, vagy akár egy időszerű külpolitikai vonatkozásában, hogy milyen jövője van a demokráciának Latin-Amerikában; hogyan alakul a viszony a katonatisztek és a politikusok között stb. A Les Temps Modernes cikkírói által képviselt társadalomelmélet vonatkozásában Chile példája a neokapitalista kísérlet kudarcát fejezi ki.

Ennek megértéséhez vissza kell kanyarodnunk ahhoz, hogy Allende kísérlete a szocializmus békés megteremtésére Latin-Amerikában azt a meggyőződést is kifejezte többek között, hogy a kapitalizmus fejlettségének egy bizonyos fokán – amikor az államkapitalizmus, New Deal, jóléti állam vagy valamilyen más jelzővel jelzett irányba indult el, tehát olyan formát ölt, amilyent Marx el sem tudott képzelni – más irányt is vehet, vagyis a szocializmus útjára is térhet. Allendének és szövetségeseinek szilárd meggyőződésük volt, hogy Chile fejlődésének éppen erre a fokára jutott, és ezen a fokon nekik sikerül, békés eszközökkel, vagyis forradalom nélkül megteremtteni a szocialista társadalmat. E koncepció és megvalósításának eltökéltsége, sőt lehetősége tette a kapitalista világrendre nézve veszélyesebb Chilét még az itt-ott jelentkező szocialista irányvételű forradalmaknál is, hiszen ha e koncepció megvalósul, egész más tartalmat és irányvonalat kapott volna minden fejlődő ország fejlődése. A kapitalista világrendben viszont volt annyi erő, hogy a szubverzív háború minden eszközének – a gazdasági tönkretevéstől az azóta annyit emlegetett „destabilizálásig” – harcba vetésével olyan helyzetet teremtsen, amely megteremtette a feltételt a népfrentrendszer tekintélyének a lemorzsolódására, tömegbázisának a gyengítésére, a lelkesedésnek és a tömeges támogatásnak a mélypontra szorítására.

Éppen ezért a puccs sem volt egyszerűen katonai hatalomátvétel, amelyet Latin-Amerika már megszokott, hanem

dott gazdasági bajokkal való küszködésben.

Ez áll az ún. szélsőbaloldali értelmiségnek a világ-politika témái iránti fokozódó érdeklődése mögött, és ez a magyarázata annak is, hogy a Les Temps Modernes-ben is mind jobban előtérbe kerül a világpolitikával kapcsolatos mondanivaló. A folyóirat tematikai számainak eddig is zömmel egy-egy országnak, vagy nemzetközi kérdésnek szentelték, újabban viszont egyre jobban hasonlít a lap a külpolitikai folyóiratokra. Az általunk vizsgált három számban – 1983 októberi, novemberi és decemberi számában – ez az irányzat teljes mértékben érvényesül. Még az elméleti általánosítást tartalmazó cikkek is világpolitikai indításúak és a nemzetközi politikai élet valamelyik általánosabb érvényű jelensége alapján próbálnak messzeemenő következtetést levonni, mint a novemberi számban Dick Howard: Marx-tól Kantig: a modern köztársaság című tanulmánya. Vagy pedig ilyen jelenségek alapján próbálnak elméleti érvényű és értékű elemzést adni, mint Fehér Ferenc, Heller Ágnes: Osztály, demokrácia és korszerűség című tanulmánya. A leggyakoribb eset azonban, hogy közvetlenül ragadnak meg egy-egy ún. külpolitikai témát, s így a folyóirat számos cikkét csak az különbözteti meg valamelyik komolyabb külpolitikai folyóirat cikkeitől, hogy egy-egy elméleti tételhez keresnek illusztrációt valamelyik ország politikai és gazdasági élete egy-egy mozzanatának feldolgozásával. Elméleti kiindulópontként minden cikk mögött ott rejlik a szélsőbaloldali értelmiségnek az egész világot sötétre festő csalódása.

„A kapitalizmus – válsága – úgyszintén, és mindenekelőtt annak az elméleti alapnak a válsága, amelyen a liberalizmusnak, a wellfare-izmusnak (a gondviselő állam kultuszának) és a marxizmusnak (minden változatában) egymással versenyre kelő koncepciója nyugszik.” – írja a folyóirat egyik cikkírója.

Azért idéztük következő lépésként további elemzésünkhöz, mert találónak tartjuk a világpolitika egy-egy témájának feldolgozásához használt alapállás jellemzésére. E kettős válságból ugyanis a marxizmusban való csalódás a francia szélsőbaloldali értelmiségnél az elméleti, a gondviselő államban – ahogy a szerzők a jóléti államot nevezik – való csalódás pedig a gyakorlati alapot adja meg ahhoz, hogy nem látnak semmilyen biztató jelet, semmilyen távlatot, semmilyen elismerésre méltó eredményt a világban. És egy-egy ország elemzése majdnem csak illusztráció, kézzelfogható bizonyíték ehhez a sötét világhétköz. Legfeljebb még csak arról van szó, hogy a bizonyítékoknak ez a fölsorolása rendkívül széles skálán mozog, mivel a szerzők Marokkó sötét középkori feudalizmusától – amelyben az uralkodó szent és sérthetetlen – a modern francia államnak – a gondviselő államnak – az eddigi funkciói ellátására való képtelenségig terjedően foglalkoznak a kilátástalanságot tápláló gyakorlati példákkal.

Az ilyen alapszínezetű témakörből két elemzést emelnénk ki: Chile és Észak-Korea helyzetének elemzését. Chilét azért, mert több cikket szentelnek neki és egy egész szám – a decemberi – központi témáját adja, de ezenfelül is figyelmet érdemelnek az elemzések megállapításai. A másik pedig tipikus példáját adja a csalódás és kiábrándultság intellektuális magatartása diktálta hozzáállásnak.

Chile, a neokapitalizmus kudarca

A cikkek kissé gondosabb elemzése elsősorban arra hívja fel a figyelmet, amivel a Les Temps Modernes tematikai rokonsága ellenére különbözik még a legigényesebb külpolitikai folyóirattól is. Chile ugyanis olyan téma az utóbbi időben, amivel a napilapoktól a folyóiratokig mindenki foglalkozhat: egy diktatúra, amely azt ígérte, hogy – a dol-

nemzetközileg és elméletileg megalapozott kísérlet a klasszikus kapitalizmus visszaállítására, vagyis az allendei válasszal szemben egy másik koncepció érvényesítésének a kipróbálására – a fejlődésnek az adott fokán a kapitalizmus nem a szocializmus felé vesz irányt, hanem zavartalanul haladhat tovább a klasszikus kapitalizmus útján, még csak az államkapitalizmus sem okvetlenül szükséges állomás a kapitalizmus megmentése érdekében. Ezt a koncepciót képviseli a „chicagói fiúknak” elkeresztelt iskola, amelyben a chicagói jelző nem Al Capone gangsztereire vonatkozik, hanem Milton Friedman amerikai közgazdász hatására és híveire, akiknek elképzelését később Reagan amerikai elnök emelte a hivatalos amerikai politikai szintjére, sőt kényszerítette rá az egész világra. A klasszikus kapitalizmus visszaállításának programja pedig a kapitalizmus új típusa megteremtésének kísérlete. Ez az új típus elsősorban egy sajátos gazdasági modellt jelent, a gazdaság megszervezésének tipikusan kapitalista struktúráját, elsősorban a magántulajdon és a szabadpiac istenítésének és abszolutizálásának rendszerét. Ezzel összhangban a katonatisztek megteremtették: 1. az új vámrendszert, amely minimumra szállította le a vámokat; 2. a külföldi beruházások új rendszerét, amely adókönyvitésekkel és külföldi tőke által megvalósított haszon kiszállításának engedélyezésével minden kedvezményt megad; 3. a kivitel megkönnyítésének egész rendszerét; 4. az árak és a devizavásárlás ellenőzésének teljes megszüntetését; 5. a magántőke-beruházások minden korlátozásának és ellenőzésének megszüntetését; 6. a külkereskedelem finanszírozásának intézményes rendszerét stb. Ezenfelül ez a rendszer a társadalom megszervezésének azt a klasszikus kapitalista modellt képviseli, amely az abszolutizált magánemberen, kapitalista típusú egyénen alapszik. És csak ezek mellett, csak ezeken alapulva jelent egy politikai rend-

szert, amelyben az egész politikai élet – a politikai pártok és szervezetek – teljes egészében a katonai hatalom ellenőrzése alá kerülnek.

A Les Temps Modernes cikkírói szerint ilyen körülmények között a chilei katonatisztek képtelensége a gazdasági problémák megoldására éppen a klasszikus kapitalizmus visszaállításának, az államkapitalizmus előtti állapot túlhaladási elképzelésének a kudarcra miatt érdemel nagyobb figyelmet, mintha pusztán egy katonai diktatúra elleni megmozdulásról lenne szó. Amihez mi még hozzátehetjük, hogy a „chicagói iskola” a többi latin-amerikai diktatúra esetében is szóhoz jutott, és ezért a katonai rendszerek kudarcra és visszaszorulása Latin-Amerikában egy társadalmi koncepció megfenekléseként, a társadalmi átalakulás megakadályozása kísérletének zátonyra jutásaként érdemel megkülönböztetett figyelmet. Magának a kudarcnak a tüneteit a cikkírók abban látják, hogy a klasszikus kapitalizmus visszaállításának ez a kísérlete túl sokba került Chilének. Elsősorban azzal, hogy az ország fejenkénti nemzeti jövedelme még a nagy gazdasági válság kirobbanása előtt visszaesett és 1975-ben az 1970. évinek csak 71,3%-a volt, sőt az igazi gazdasági nehézségek jelentkezéséig, 1981-ig sem érték el az 1970. évi szintet. Ezt kiegészíti a chilei katonai rendszer próbálkozása, hogy leállítsa a chilei társadalom városiasodását, melynek során az ipar részaránya a nemzeti termelésben az 1940. évi 13,4%-ról 1970-ig 24,9%-ra emelkedett. A folyamat leállításának következményeként a munkásosztály részaránya az aktív lakosságban az 1970. évi 32,5%-ról 1979-ig 24,8%-ra esett vissza. A nemzeti gazdaság tönkretételének ilyen beszédes adataihoz képest eltérőnek a gazdasági válság klasszikus tüneteit, mint pl. az, hogy véget vetettek a reálbérek 1964-től 1973-ig bekövetkezett 130%-os növekedésének, s helyett beindították a reálbérek csökkenési folyamatát; az ország adósságai évente 30

százalékkal növekedtek, miközben a kivitel állandóan csökkent; az árak felszöktek – 1973-ban pl. a hivatalos adatok szerint is 508,1%-kal, a belső gazdaság finanszírozásában a hazai befektetések az 1970. évi 92,5%-ról 1981-ig 34,1%-ra csökkentek, miközben a külső tőke befektetései 7,5%-ról 65,9%-ra emelkedtek stb. Mindebből az adatból végkövetkeztetésként azt vonják le, hogy a klaszszikus kapitalizmus megteremtésének kísérlete a gazdasági problémák megoldása helyett csak az ország gazdaságának megnyomorításával, a külföldi tőkének való kiszolgáltatásával, a munkásosztály vívmányainak lerombolásával járt, amihez az elégedetlenség elfojtására egyetlenegy eszközt tudtak bevetni: a legdurvább katonai erőszakot. A magántőke és a szabadpiac istenítésének szánt klasszikus kapitalizmus tehát képtelennek bizonyult a problémák megoldására, viszont fenntartásához a klasszikus kapitalizmus által vallott liberalizmus lábball tiprására volt szükség.

Észak-Korea, az egyetlen siker

Észak-Korea egy egész más szempontból vonta magára a folyóirat szerzőinek figyelmét. A súlyos gazdasági világválság mostani napjaiban ugyanis nemcsak ennél a folyóiratnál, hanem szinte világszerte mindenütt gyakran vetődik fel a kérdés: melyik is az a rendszer, amely ebben a nehéz helyzetben, ennyi baj közepette megállja helyét és sikeresen meg tudja oldani a problémákat. E kérdésre a folyóirat válasza: az egész világon csak egyetlen olyan rendszer van, amely ezt joggal elmondhatja önmagáról – az észak-koreai. Az alapálasként mindig meglévő csalódás és kiábrándultság oda vezet, hogy ezért a rendszerért sem tudnak lelkesedni, sőt a „minden fennálló bírálata” jegyében vele szemben is lényeges kifogásaik vannak. De ez semmit sem von le a tényből,

hogy Észak-Koreában felfedezték azt a rendszert, amely ebben a súlyos helyzetben is sikerekkel dicsekedhet, amikor minden más rendszer – beismerten, vagy sem – csak azzal nézhet szembe, hogy tehetetlen a problémák megoldását illetően.

Az észak-koreai rendszer sikerének nagyságát növeli, hogy ezeket az eredményeket a gyarmaturalomtól tönkretett, egy pusztító háborúban földig lerombolt országban érték el. A 30-ás években kezdődő japán gyarmaturalom pusztítását szépen illusztrálják a folyóirat által közölt adatok: 1938-ban az ország egész lakosságának 73,6%-a élt a mezőgazdaságból és csak 3,1%-a az iparból; az országban dolgozó 8476 mérnökből és technikusból 1944 végén csak 1632 volt koreai; ugyanakkor 1945-ben 2 millió koreai dolgozott Japánban a kényszermunka valamelyik formájában, 1,5 millió emigrált Mandzsuriába és 200 000 a Szovjetunióba, azzal hogy a kényszermunka különféle formája magában az országban is 2,5 millió emberre terjedt ki. Mindezen felül a japánok távozásukkor leszereltek vagy tönkretettek 19 villanytelepet, 64 bányát teljesen és 178-at részlegesen, 6 gyárat teljesen, 47-et részlegesen. Még beszédesebbek a három évig tartó szörnyű háború borzalmas következményeire vonatkozó adatok, melyek szerint pl. az ország fővárosában, Pjongjangban a háború végén mindössze két épület maradt épségben. Pedig ennek a városnak akkor már félmillió lakosa volt.

Egy ily módon tudatosan tönkretett és a világtörténelem eddig legpusztítóbb háborújában ennyit szenvedett országban érte el világra szóló eredményeit az észak-koreai rendszer. Már 1972-ben, Japán kivételével, a legnagyobb fejenkénti nemzeti termeléssel dicsekedhetett Ázsiában, a mezőgazdasági lakosság részaránya az 1946. évi 63,5%-ról 1970-ig 20%-ra csökkent, miközben a városi lakosság részaránya az 1953. évi 17,7%-ról 1975-ig 65–70%-ra emelke-

de, amit elsősorban annak révén értek el, hogy 1954 és 1970 között az ipari termelés 23,5%-kal nőtt, utána kissé lassult, de még 1976-ig átlag 14%-os volt az évi növekedés. Eközben a többi fejlődő országtól eltérően évente 6–10%-kal növelték a mezőgazdasági termelést is, úgy hogy már 1976-ban gyakorlatilag önellátók lettek gabonafélékből, sőt lassan kivitelre is vállalkoznak, holott a földterületnek csak 17%-át tudják megművelni és az éghajlat is elég mostoha. Ilyen eredmények következtében Észak-Korea a világ gazdaságilag tizedik országává lett, miközben fejenkénti energiafogyasztása 1976-ban 3072 kg szénnek felelt meg, amikor Dél-Korea fogyasztása csak 1020, Kínáé pedig csak 706 kg-mal volt egyenértékű. Az ország ipara 98%-ban kielégíti a hazai szükségleteket, 1975 óta már 100 tonnás teherautókat és hatalmas bulldózereket, 1977 óta pedig harckocsikat, tengeralattjárókat, vadászgépeket is gyártanak. És a sikerek között figyelemre méltó: Észak-Korea majdnem teljesen kivonta magát a világválság hatása alól.

A sikereket lehetővé tevő rendszer lényeges elemeit a cikkíró így sorolja fel: a politikai indítékok között elsősorban a rendszer politikai szilárdaságát említi, aminek következtében sem az irányítás elvei, sem a politikai irányvonal hosszú idő óta nem változott, s ugyanakkor a rendszer szavatolja a lakosság – a cikkírók szerint paramilitarista – mozgósítását. A gazdasági indítékok közül pedig ott vannak az ország szükségleteit kielégítő nyersanyagforrások; a magas szintű oktatással kiképzett munkások tömege; az ipar és a mezőgazdaság nagyfokú termelékenysége; a beruházási politika, de részben a külföldi segély is. A rendszerben azonban lényeges helyet kap Kim Il Szung, a „nagy vezér” személyi kultusza is.

A folyóirat álláspontjára és egész magatartására jellemző a végkövetkeztetés, mely szerint Észak-Koreában a reális nemzeti jövedelem 1946-tól 1974-ig

hússzorosára növekedett. Végrehajtottak egy igazi forradalmat, amely a tömegek nagyfokú mozgósításával és mélyreható társadalmi átalakulással járt, létrehozva egy olyan rendszert, amely hősiek harcban szembeszállt az amerikai imperializmussal, ténylegesen gyengítette a világimperializmust, s a fejlődő világ egyetlenegy olyan országává lett, amely azzal dicsekedhet, hogy jó egészségügygel, jó közoktatással és jó lakásviszonyokkal rendelkezik. Mindennek ellenére mégis elszomorító, hogy Észak-Korea is a személyi kultusz árnyékában fejlődik.

Ebben a következtetésben tehát benne van az elismerés az észak-koreai rendszer iránt, vagyis annak méltánylása, hogy megtalálták a módot a világgazdasági válság következményeinek semlegesítésére, a gazdasági problémák megoldására, tehát példaképpül szolgálhatnak a fejlődő országok számára. De azért megmarad a fenntartás és kritika is amiatt, hogy ebben az eredményes rendszerben olyan lényeges helyet kap a személyi kultusz, amelyet más viszonylatban és vonatkozásban – mégpedig joggal – annyi bírálat ért. Ez az utóbbi azért jellemző a szerzők magatartására, mert arról tanúskodik, hogy a maoista korszak is letűnően van a szélsőbaloldali értelmiség magatartásában – nincs többé rendszer, amelyért lelkesedni tudnának, amelyet kritikátlanul elfogadnának. Ebben a szemléletben ugyanis helyet kap a baloldali értelmiségnek az a több formában felszínre törő szorongása, hogy a demokrácia csak rövid pár száz éves és szűk területre szorítkozó véletlenszerűsége lesz az emberiségnek, hogy e világtörténelmi szempontból rövid korszak előtt és után olyan rendszerek legyenek, amelyek a fennmaradás, a továbbélés, a gazdasági problémák megoldása szolgálatában minden olyasmit feláldoznak, amiben ez az értelmiség értéket lát. A robotok, a mindenható nyilvántartás uralmát jósolható utópiától jutottak el a mostani világválság ki-

váltotta szorongásig, amelyet az táplál, hogy a kapitalizmus a problémákat már nem tudja megoldani. Az a zavartalan fejlődés, amelytől az eurokommunizmus és általában a nyugati országok baloldala az új rendszer diadalát várta, illúzióknak bizonyult; a szocialista országok viszont nem kínálnak biztató és csábító távlatot. És Észak-Korea esete is azért szomorítja el a megfigyelőt, mert az jut eszébe: Vajon az emberiség felhalmozódott problémáival csak a parancs-

uralom valamilyen sajtóságos formája tud megbirkózni?!

*

A csalódás kesernyés hangja érződik tehát a folyóirat minden cikkéből. És fordítva: a világpolitikának, egy-egy ország konkrét példájának elemzése csak a csalódás gazdag példatárát adja, magyarázva egy ilyen jellegű folyóirat megnövekedett érdeklődését a világpolitika iránt.

Bálint István

BODROGVÁRI FERENC ÉRTEKEZÉSE A JELENKOR EMBERI ÉRTEKEIRŐL

Az újvidéki Forum Könyvkiadó 1983-ban a Bodrogvári Ferenc munkái sorozat első köteteként *Érték és utópia* (112 o.) címen közreadta a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészeti Tanszékén 1973. március 15-én A humanista értékek lehetősége a modern társadalomban címmel megvédett doktori disszertációt, amelynek közlésre véglegesített szövegét a korán elhunyt szerző 1980-ban nyújtott át a kiadónak.

Bodrogvári Ferenc munkáját már mint tanítóképzős tanár és pedagógiai főiskolai előadó írta a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején. Ez az időszak, amikor Európában végigsöpör (1968-ban) „a parlamenten kívüli ellenzék” főleg ifjúsági mozgalma, amely többek között Herbert Marcuset veti felszínre, nálunk pedig a marxizmus absztrakt humanista értelmezőinek előretörése jellemzi, akik a Praxis folyóirat és a Korcsulán évente szervezett nyári egyetemük mellett, militánsan uralták a filozófiai tanszékeket és folyóiratokat is.

Ebben a légkörben, a maga álláspontját alakítva kutat Bodrogvári az emberi értékek meghatározása, pontosabban az értékek után, hisz azok az emberi társadalomban mindig humán jellegűek, s az

ellentmondásos jelenkort véve vizsgálódásának kereteként, nem rendhagyó, hogy figyelme elsősorban Herbert Marcuse álláspontjaira és gondolatmenetére összpontosul. Ebben a vizsgálódásban Bodrogvári érthető óvatossággal, de magas fokú bírálókészséggel elemzi Marcuse munkáit és mond róluk véleményt, aránylag tömörre fogott munkájában. A szűkre szabott terjedelmet különben meghatározza a doktori disszertáció követelménye is. A szokásos terjedelmen belül köteles a doktoráló nemcsak alapvető mondanivalóját kifejteni, hanem bizonyosságot kell tennie arról is, hogy jártas szakterülete irodalmában, ez esetben a filozófia szakirodalmában.

Bodrogvári Ferenc kézírata rövid előlírójában köszönetet mond a doktori szigorlati bizottság tagjainak: dr. Hermann Istvánnak, dr. Erdei Lászlónak, dr. Sziklai Lászlónak és különösen, dr. Munkácsy Gyulának, valamint a forrásmunkák beszerzésekor nyújtott értékes segítségért a kanadai mrs. Violet Kasliknak. Meg kell jegyezni, s ez a jugoszláviai olvasó számára külön előnyt és értéket jelent, hogy Bodrogvári elsősorban a klasszikus és természetesen a jelenkori jugoszláv és külföldi szerzők szerbhorvát nyelvű kiadásaira hivatko-